

**WSZYSTKO,
CO TRZEBA WIEDZIEĆ!**

- kiedy Chiny zdominują świat?
- tradycja czy nowoczesność?
- wolność czy łamanie
praw człowieka?

Rana Mitter

CHINY NOWOCZESNE

Tłumaczenie **Bartosz Kowalski**

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

**> KRÓTKIE
WPROWADZENIE**

CHINY NOWOCZESNE

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Rana Mitter

CHINY NOWOCZESNE

Tłumaczenie Bartosz Kowalski

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

> KRÓTKIE
WPROWADZENIE

Łódź 2021

Tytuł oryginału: *Modern China: A Very Short Introduction*

Rada Naukowa serii *Krótkie Wprowadzenie*

*Jerzy Gajdka, Ewa Gajewska, Krystyna Kujawińska Courtney
Aneta Pawłowska, Piotr Stalmaszczyk*

Redaktorzy inicjujący serii *Krótkie Wprowadzenie*

Urszula Dzieciatkowska, Agnieszka Kałowska

Tłumaczenie

Bartosz Kowalski

Opracowanie redakcyjne

Michał Trusewicz

Skład i łamanie

Munda – Maciej Torz

Korekta techniczna

Leonora Gralka

Projekt typograficzny serii

Tomasz Przybył

Projekt okładki

krzysztof de mianiuk

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/stillfx

Modern China: A Very Short Introduction was originally published in English in 2008.

This translation is published by arrangement with Oxford University Press.

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego is solely responsible for this translation from the original work and Oxford University Press shall have no liability for any errors, omissions or inaccuracies or ambiguities in such translation or for any losses caused by reliance thereon

© Rana Mitter 2008, 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2021

© Copyright for Polish translation by Bartosz Kowalski, Łódź 2021

Publikacja sfinansowana ze środków Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.09303.19.0.M

Ark. wyd. 6,5; ark. druk. 10,75

Paperback ISBN Oxford University Press: 978-0-19-875370-4

ISBN 978-83-8220-063-8

e-ISBN 978-83-8220-064-5

Spis treści

Spis ilustracji	7
Przedmowa	9
Uwagi od tłumacza	11
Wymowa i transkrypcja	13
Rozdział 1. Czym są Chiny nowoczesne?	15
Rozdział 2. Stary i nowy porządek	31
Rozdział 3. Tworząc Chiny nowoczesne	53
Rozdział 4. Czy chińskie społeczeństwo jest nowoczesne?	87
Rozdział 5. Czy chińska gospodarka jest nowoczesna?	113
Rozdział 6. Czy chińska kultura jest nowoczesna?	129
Rozdział 7. Nowe wspaniałe Chiny?	151
Chronologia ważniejszych wydarzeń	155
Przypisy	157
Polecane do słuchania i czytania	161
Indeks	165

Spis ilustracji

1. Robotnicy migrujący do miast, nieposiadający lokalnych pozwoleń na zamieszkanie, stanowią częsty widok na chińskich budowach. Ich praca stanowi podwaliny futurystycznych panoram takich miast jak Szanghaj czy Pekin 18
© Gideon Mendel/Corbis
2. Zamożna chińska kobieta z początku XX wieku, w kosztownym ubraniu i ze skrępowanymi stopami 24
© Underwood & Underwood/Corbis
3. Czang Kaj-szek był przywódcą Chin od 1928 do 1949 roku, rządził Tajwanem do swojej śmierci w 1975 roku 52
Jack Wilkes/The LIFE Picture Collection/Getty Images
4. Wojna chińsko-japońska w latach 1937–1945 rozdarła Chiny 60
Central Press/Getty Images
5. Długi Marsz z lat 1934–1935 pomógł Mao wybić się na czołową pozycję w kierownictwie partii. Obraz pochodzi z tapiserii przedstawiającej sceny z Długiego Marszu 63
Keystone/Getty Images
6. Redystrybucja ziemi we wczesnych latach 50. XX wieku była czasem radości dla wielu chłopów, ale doprowadziła również do rozpętania kampanii zabójczego terroru wobec tych, których uznano za „obszarników” 69
© Bettmann/Corbis
7. Przewodniczący Mao w miejscu swoich urodzin w Shaoshan z przedstawicielami młodszego pokolenia Chińczyków w trakcie Wielkiego Skoku Naprzód w 1959 roku 72
© Bettmann/Corbis

8. 4 maja 1989 roku, równo 70 lat od czwartomajowych demonstracji w 1919 roku, studenci ponownie poprosili o „Pana Demokrację” na placu Tian’anmen. Miesiąc później czołgi i żołnierze siłą oczyszczą plac, zabijając setki protestujących 80
© Peter Turnley/Corbis
9. Po przyznaniu organizacji igrzysk w 2001 roku Pekin pogroził się w gorączce przygotowań 104
China Photos/Getty Images
10. Kobieta z antysmogową zasłoną podczas jazdy na rowerze w Pekinie w 1984 roku. Od tamtej pory zanieczyszczenie chińskiego środowiska pogorszyło się, a Chiny są obecnie największym na świecie emitentem dwutlenku węgla do atmosfery 126
© Wally McNamee/Corbis
11. Reprodukacja części zwoju *Dziewięć koni* autorstwa Ren Renfa z książki *Ilustrowany Album Mistrza Gu (1603)*. W okresie dynastii Ming dzieła sztuki były powielane, aby szersze grono odbiorców mogło się nimi cieszyć i je nabywać 131
© Percival David Foundation of Chinese Art
12. W środku Li Yichun, zwyciężczyni konkursu piosenkarzkiego *Super Dziewczyna*, emitowanego w chińskiej telewizji w 2005 roku. Ponad 400 milionów ludzi oglądało, a 8 milionów wysłało SMS-y „ze wsparciem” na piosenkarzy (w związku z politycznymi implikacjami unikano używania słowa „głos”) 145
AP/Press Association Images

Przedmowa

Jestem niezmiernie wdzięczny wszystkim osobom w wydawnictwie Uniwersytetu Oksfordzkiego, które zatwierdziły to *Krótkie wprowadzenie* i doglądały go na różnych etapach powstawania: to Marsha Filion, Luciana O’Flaherty, Deborah Protheroe i James Thompson. Pisanie tej książki wymagało obszernej lektury. Wygospodarowanie czasu na czytanie i refleksję nie byłoby łatwe bez zmniejszenia obowiązków dydaktycznych, które umożliwił mi hojny grant Philip Leverhulme Prize, ufundowany przez Leverhulme Trust, za który serdecznie dziękuję. Obserwacje bezpośrednie były możliwe dzięki życzliwemu umożliwieniu mi uczestnictwa w programie wymiany pomiędzy Akademią Brytyjską i Chińską Akademią Nauk Społecznych. Jestem również winien podziękowania anonimowym recenzentom, którzy wnieśli cenne uwagi zarówno wobec projektu, jak i manuskryptu pracy. Koledzy i przyjaciele w różny sposób przyczynili się do powstania tej książki, ale muszę wyróżnić spośród nich Grahama Hutchingsa i Neila Pypera, którzy cierpliwie przeczytali i skomentowali cały, jeszcze bardzo roboczy tekst, z humorem i pokazną dozą zdrowego rozsądku. Przy okazji drugiego wydania skorzystałem z pomocy zarówno wnikliwych czytelników, którzy ocalili mnie przed wieloma błędami, jak i z doskonałej redakcji Emmy Ma i Jenny Nugee. Stale wspierali mnie rodzice oraz Pamina, a pomiędzy pierwszym i drugim wydaniem książki przysłała radość z pojawienia się Malaviki. Cały manuskrypt przeczytała i skomentowała Katharine, która udzielała mi wsparcia również na inne, niezliczone sposoby. Ta książka dedykowana jest dla niej.

Uwagi od tłumacza

Ta krótka książka-esej zawiera wiele uproszczeń związanych z potrzebą wprowadzenia do niezwykle złożonego zagadnienia Chin nowoczesnych, przedstawionego w perspektywie przemian politycznych, gospodarczych, społecznych i kulturowych. Tak zwięzłe ujęcie ma wszystkie wady swoich zalet. Książka jest napisana przystępnym i często dość kolokwialnym językiem (nawet jak na standardy anglosaskich opracowań), którego charakter tłumacz starał się zachować również w polskiej wersji. Pomimo zdecydowanie historycznej perspektywy, w książce niemało uwagi poświęcono również problematyce niemalże teraźniejszych Chin. Stanowi to niewątpliwą zaletę niniejszej książki, starającej się wykazać ciągłość (lub ich brak) procesów modernizacyjnych zachodzących w Chinach na przestrzeni ostatnich 300 lat. Jednak biorąc pod uwagę czas dzielący datę publikacji drugiego, ostatniego wydania oryginału (zaktualizowanego w 2016 roku) od ukazania się wersji polskiej, opracowanie wydaje się przedstawiać nader optymistyczny obraz otwartości chińskiej gospodarki, a zwłaszcza wolności obecnie panującej w Chinach, niekorzystnie zweryfikowany przez blisko pięć lat, które od tej chwili zdążyły upłynąć.

Wymowa i transkrypcja

W książce korzysta się z oficjalnego systemu transkrypcji chińskiego języka ogólnonarodowego na alfabet łaciński *hanyu pinyin*. Transkrypcje powodujące najwięcej problemów dla osób polskojęzycznych w bardzo przybliżony sposób oddają następujące dźwięki:

ch – czytamy jak cz

sh – sz

w – ł

j – dź

x – ś

q – ćś

r – ż (na początku sylaby)

z – dz

y – j

ong – ung

zh – dź

uo – ło

iu – ioł

ui – łej

W języku polskim niektóre nazwy i terminy chińskie są używane zgodnie z rodzimą tradycją językową, np. Pekin zamiast Beijing, Szanghaj (Shanghai), Nankin (Nanjing) lub nazwiska Sun Jat-sen (Sun Zhongshan) i Czang Kaj-szek (Jiang Jieshi). Nazwiska chińskie są podawane w kolejności zgodnej ze zwyczajem (najpierw nazwisko, następnie imię). Nazwiska odmieniają

się, jeśli pozwala na to zakończona spółgłoską końcówka, np. Deng (Denga), Jiang (Jianga), ale nie odmieniamy Mao, Xi itp. Natomiast jeżeli piszemy imiona i nazwiska razem, to odmieniamy tylko imię, o ile posiada ono umożliwiającą fleksję końcówkę: odmieniamy zatem Deng Xiaopinga czy Jiang Zemina, ale nie Lin Biao czy Liang Qichao. Apostrof służy do rozdzielania sylab w sytuacjach budzących niejasność: np. nazwę miasta Xi'an wymawiamy Si'an, a nie Sian (wyraz dwu- a nie jednosylabowy).

Rozdział 1

Czym są Chiny nowoczesne?

Niemożliwe jest, by nie zgodzić się z jednogłośnym werdyktem, że dla Chin wybiła nareszcie godzina przeznaczenia [...]. Pogarda dla cudzoziemców należy już do przeszłości. Nawet w odległych zakątkach kraju odnajdujemy nowego ducha – jego dowodem, co dość zaskakujące, jest niemal powszechne pragnienie nauki angielskiego [...], ponieważ znajomość angielskiego jest uważana za narzędzie postępu, klucz do znajomości nauki i sztuki oraz filozofii i polityki Zachodu.

Ta konstatacja pochodzi z książki *Nowe Chiny* W.Y. Fullertona i C.E. Wilsona. W czwartej dekadzie chińskich „reform i otwarcia” (*gaige kaifang*) klisze ze starej epoki maoistowskiej – Chińczycy ubrani w niebieskie mundurki, niczym mrówki-robotnice wykrzykujący ksenofobiczne, antyimperialistyczne slogany – w końcu ustąpiły miejsca wyobrażeniom kraju, którego miasta są pełne drapaczy chmur, a tereny wiejskie zmieniają się dzięki nowym formom własności ziemi oraz masowej migracji robotników, i którego ludność pragnie kontaktu ze światem zewnętrznym po latach izolacji. Obserwacja Fullertona i Wilsona, że Chiny osiągnęły „godzinę swojego przeznaczenia”, i że znaczna część ludności uczy się angielskiego jako sposobu na wypełnienie się tego przeznaczenia, wydaje się trafnym komentarzem na temat Chin, które są wyraźnie odmienne od kraju rządzonego pokolenie wcześniej przez przewodniczącego Mao.

Jednakże Fullerton i Wilson nie przelali na papier swoich obserwacji, wylądowawszy z powrotem na lotnisku Kennedy’ego

czy Heathrow na pokładzie jednego z licznych Boeingów 777 we flocie Air China, które codziennie przewożą tysiące podróżnych między Wschodem a Zachodem. Napisali swoją książkę sto lat temu, a ich refleksje o tym, co nazwali w podtytule „opowieścią z nowoczesnych podróży”, przypadły na moment, który z perspektywy czasu okazał się szczególnie przejmujący w historii Chin – rok 1910. Sportretowane przez autorów Chiny były ożywione, a nawet optymistyczne, i bardzo zaangażowane w relacje ze światem. Jednak dynastia Qing, ostatni chiński dwór cesarski, który rządził państwem oglądanym przez Fullertona i Wilsona, upadła w ciągu roku. Rewolucja w październiku 1911 roku przyniosła ostateczny kres trwającej dwa tysiące lat tradycji rządów cesarskich w Chinach, ustępując miejsca Republice Chińskiej. Ta republika, pierwsza w Azji, upadnie mniej niż 40 lat później i zostanie z kolei zastąpiona przez Republikę Ludową, której własna forma będzie ulegać przekształceniom przez kolejne dekady, w toku zmagania z charakterem Chin „nowoczesnych”. Fakt, że opis podróży z początku XX wieku może nadal rezonować na początku XXI wieku, świadczy o tym, jak długo zajęło Chinom zdefiniowanie własnej wizji modernizacji.

Chiny są najliczniejszym państwem świata z ponad 1,3 miliardem mieszkańców (dane na 2013 rok). Ich gospodarka rosła w pierwszej dekadzie tego wieku średnio w tempie 10% rocznie. Wraz z nową polityczną i gospodarczą obecnością w Afryce, Ameryce Łacińskiej i na Bliskim Wschodzie, państwo to dąży do odgrywania roli regionalnej i globalnej – podejmuje liczne działania, aby ukazać siebie jako odpowiedzialnego członka wspólnoty międzynarodowej, działając w takich kłopotliwych miejscach jak Korea Północna, gdzie Zachód ma małe wpływy. Igrzyska Olimpijskie w Pekinie w 2008 roku oznaczały swoisty *coming out* Chin jako równoważnego członka światowej wspólnoty narodów i stanowiły szczytowy punkt polityki „pokojowego wzrastania”, którą prowadzono od połowy lat 90. XX wieku. Slogan „pokojowe wzrastanie” (*heping jueqi*), związany z myślicielem politycznym Zheng Bijianem, został uznany przez chińskich ideologów za zbyt konfrontacyjny i zastąpiono go „pokojowym

rozwojem”. Jednak idea pozostaje taka sama: Chiny wreszcie zyskują pozycję regionalnego i globalnego mocarstwa, którą utraciły w połowie XIX wieku.

W Chinach gdziekolwiek się nie pojedzie, wszędzie widać oznaki zmian. Znaczne obszary zachodnich Chin zostały zalane, aby ustąpić miejsca dla Tamy Trzech Przełomów na rzece Jangcy. Byli mieszkańcy tych obszarów są przesiedlani i umiastawiani¹, podobnie zresztą jak całe Chiny, które oddalają się od swojej tradycyjnej, rolniczej przeszłości. W miastach rodzima chińska wyszukiwarka internetowa Baidu dominuje na rynku internetowym, który w większości innych państw znajduje się pod kontrolą światowego lidera Google. Poniżej surowych przepisów chińskiej cenzury znajduje się „szara strefa” produkcji kulturowej: od podziemnych filmów krytykujących rewolucję kulturalną aż po pornografię. Kulturowi buntownicy znajdują sposoby, aby przedostać się do swojego odbiorcy.

Chiny są teraz głównym aktorem na rynkach światowych. Na początku XXI wieku gwałtownie rozwijający się chiński eksport doprowadził Stany Zjednoczone (USA) i Unię Europejską (UE) do obaw o chińską nadwyżkę handlową. Zachód niepokoił się również siłą chińskiej waluty (juana lub *renminbi*), konkurencyjnej wobec dolara, a Amerykanie i Francuzi wielokrotnie lobbowali w Ludowym Banku Chin na rzecz jej rewaluacji. Nadwyżka Chin na rachunku bieżącym ponadto sprawia, że kraj posiada gotówkę na inwestycje na całym świecie – od Stanów Zjednoczonych, przez Afrykę, aż po Rosję.

Jednak Chiny podejmują się również jednego z najryzykowniejszych aktów balansowania w historii ludzkości. Mając najszybciej rosnącą dużą gospodarkę świata, stają się jednocześnie państwem o jednym z największych poziomów nierówności

1 Użycie neologizmu „umiastawiani” (z ang. *urbanized*) jest zabiegiem celowym, chociaż w literaturze polskojęzycznej terminu „umiastowienie” używa się do opisu procesów przekształceń w miasta lub zwiększania roli miast na danym obszarze. Jednak z uwagi na fakt, że w Chinach proces urbanizacji/umiastowienia ma również aspekt planowych działań społecznych i modernizacyjnych państwa oraz przekształceń towarzyszących rozwojowi kapitalizmu, użycie tego terminu w tym kontekście wydaje się zasadne (wszystkie przypisy pochodzą od tłumacza).

społecznych na świecie – mimo że krajowa polityka wydzwignęła z ubóstwa miliony (zob. ilustracja 1). Wśród wiejskiej i miejskiej biedoty opieka zdrowotna i edukacja na wyższym poziomie jest często dostępna jedynie dla tych, którzy są w stanie za nią zapłacić. Chiny znajdują się również na krawędzi kryzysu surowcowego i środowiskowego. Przerwy w dostawach prądu powodują zakłócenia w krajowej produkcji przemysłowej, więc Chiny musiały zacząć toczyć globalne bitwy o surowce energetyczne i mineralne. Natomiast degradacja środowiska zmusza rowerzystów do noszenia maseczek antysmogowych i doprowadziła do wyginięcia delfiny rzeczne w Jangcy.

1. Robotnicy migrujący do miast, nieposiadający lokalnych pozwoleń na zamieszkanie, stanowią częsty widok na chińskich budowach. Ich praca stanowi podwaliny futurystycznych panoram takich miast jak Szanghaj czy Pekin
© Gideon Mendel/Corbis

Równoległe do szybkiego nadejścia zmian klimatycznych, Chiny stały się największym światowym emitentem dwutlenku węgla do atmosfery. Chiny utrzymują jednopartyjne państwo autorytarne i mocno ograniczają odmiennosc poglądów politycznych; mimo wszystko każdego roku wybuchają tysiące – czasami bardzo gwałtownych – demonstracji przeciwko oficjalnym

politykom rządu i praktykom władzy. Szybko rozprzestrzenia się też korupcja. Między Chinami u zarania minionym stuleciem, a tymi z początków XXI wieku, istnieją znaczne różnice. Chiny sprzed stu lat były ofiarą zachodniego i japońskiego imperializmu, zagrożone – zgodnie z ówczesnym powiedzeniem – „poćwiartowaniem jak melon” przez obce mocarstwa. Było to państwo słabe i niepewne swojego losu. Dzisiejsze Chiny, przy wszystkich głębokich podziałach i wewnętrznych pęknięciach, są znacznie silniejsze. Jednak podobieństwa między Chinami współczesnymi a tymi sprzed wieku są również uderzające: polityczna niestabilność, kryzys gospodarczy i społeczny oraz potrzeba odnalezienia się w świecie zdominowanym (choć po zimnej wojnie w stopniu mniejszym) przez Zachód.

Chińscy przywódcy, którzy są bardzo świadomi historycznie, co nie zawsze można powiedzieć o amerykańskiej i brytyjskiej klasie rządzącej w ostatnich latach, z pewnością dostrzegają również, że wyraźnie chyląca się ku upadkowi dynastia Qing w pierwszych latach XX wieku rozpoczęła imponująco szybką modernizację. Mimo to upadła, podobnie jak większość następujących po niej reżimów w ciągu kolejnych czterech dekad. Władcy Chińskiej Republiki Ludowej (ChRL) dokładają zatem wszelkich starań żeby ów los nie stał się ich udziałem. Aby pojąć ich lęki i obawy, i zrozumieć Chiny na ich własnych warunkach, charakter dzisiejszych Chin musi być analizowany w historycznym i globalnym kontekście. Wyjaśnienie powodów, dla których Chiny nowoczesne są tym, czym są, jest właśnie zamiarem tej książki. Zasadniczy cel książki to przedstawienie obrazu Chin jako odbicia trzech głównych punktów widzenia. Po pierwsze, bardziej od bycia społeczeństwem zamkniętym, Chiny prawie zawsze były społeczeństwem otwartym na wpływy zewnętrzne, a „chińska” kultura i społeczeństwo nie mogą zostać zrozumiane w oderwaniu od świata zewnętrznego. Innymi słowy, nie można traktować Chin jako szczególnego przypadku społeczeństwa w izolacji, ale raczej jako elementu zmieniającej się kultury regionalnej i globalnej. Po drugie, stwierdzenie, że Chiny przeniosły się z „tradycyjnej” przeszłości do „nowoczesnej” teraźniejszości